

Анатоль Брусевіч

Вобраз горада і яго жыхароў у беларускім фальклоры і творчасці Адама Міцкевіча

Творчасць класіка польскай літаратуры, Адама Міцкевіча, як вядома, цесна звязана з беларускім фактарам. Фальклор, мова, побыт і звычаі беларускага народа сталі галоўнай крыніцай рамантычнага мастацтва паэта. Інакш кажучы, беларуская культура выступае асновай, на якой грунтуецца светапогляд Міцкевіча, філасофія ягонай паэзіі. У сваю чаргу спадчына вялікага рамантыка таксама істотна паўплывала на эстэтычную свядомасць беларусаў, а праз гэта і на фарміраванне беларускай рамантычнай літаратуры. Менавіта за «*sielskim, anielskim*» Міцкевічам рушылі лепшыя прадстаўнікі беларускага рамантызму – Ян Баршчэўскі і Аляксандр Рыпінскі, Уладзіслаў Сыракомля і Віцэнт Дунін-Марцінкевіч, Вінцэсь Каратынскі і Арцём Вярыга-Дарэўскі.

Не дзівіць той факт, што тэматыка і праблематыка мастацкіх тэкстаў Міцкевіча і яго спадкаемцаў пераважна «вясковая»: паэтамі-рамантыкамі, як правіла, «сюжэты твораў і вобразныя сродкі браліся з народнага жыцця» [6, с. 492]. А народнае жыццё беларусаў, канешне, працякала пераважна ў вёсцы. Зрэшты, у горад беларускі селянін наведваўся таксама. Галоўным чынам такія візіты былі звязаны з кірмашамі, якія перыядычна ладзіліся ў гарадах і мястэчках і прымяркоўваліся звычайна да значных царкоўных святаў. Так што ўдзел у кірмашах не зводзіўся выключна да куплі-продажу. З кірмашамі звязвалася духоўнае жыццё беларуса і справа тут не толькі ў святочных набажэнствах. Вялікай папулярнасцю карыстаўся так званы «кірмашовы тэатр», вядомы на Беларусі з XVI стагоддзя, які ўключаў выступленні мясцовых і вандроўных актараў, скамарохаў, дрэсіроўшчыкаў мядзведзяў, канатных танцораў і фокуснікаў. А ўжо з XIX стагоддзя на кірмашах «выступалі хары народнай песні і інструментальныя ансамблі, наладжваліся танцавальныя балі, маскарэды, феерверкі. З 1803 года ў Мінску штогод на святочных кірмашах іграў гарадскі аркестр; у Шклове ў маентку графа Зорыча ў час летніх кірмашоў ладзілі водныя відовішчы з расквечанымі караблямі (імітавалі «марскія бітвы», напады на судны «піратаў»). Да кірмашоў прымяркоўвалі і тэатральныя спектаклі (ставіў спектаклі Мінскі гарадскі тэатр; у Мазыры ў 1840 годзе ў час спасаўскага кірмашу выступалі драматычныя артысты з Мінска, музыканты, катрыншчыкі, вальтыжоры,

канцэрцісты). Кірмашовыя паказы вандроўных тэатраў адбываліся ў Нясвіжы, Кобрыне, Оршы. У Зэльве ў спецыяльна пабудаваным тэатры балаганнага тыпу часта выступаў тэатр з Вільні, вандроўныя артысты з Расіі і іншых краін» [1, с. 281]. Так што для селяніна, які большую частку свайго жыцця праводзіў у бязмерна цяжкай працы, кірмаш быў як глыток свежага паветра, да яго старанна рыхтаваліся і наведвалі звычайна цэлымі сем'ямі, бо толькі там свет ненадоўга падаваўся каляровым і па-сапраўднаму прыгожым. Толькі там беларускі селянін шчодро папаўняў скарбонку сваіх уяўленняў і ведаў аб навакольным свеце. Акрамя таго падчас кірмашу з'яўлялася рэдкая нагода спаткацца з блізкімі і далёкімі сваякамі, падзяліцца навінамі, плёткамі, анекдотамі, цікавымі і павучальнымі гісторыямі. Да рознага роду быліц і небыліц асабліва ахвочыя былі мужчыны, пераважна калі гутарка вялася пад куфаль піва ці чарку гарэлкі. «Беларус любіць слухаць і распавядаць свае байкі, – піша вядомы знаўца беларускай народнай культуры, вучоны і паэт, Адам Кіркор, – у гэтых байках галоўнымі дзеючымі асобамі выступаюць чараўнікі і чараўніцы, знахары, ваўкалакі, лешыя, русалкі, Чорны госць, жывыя валасы на галаве, цудадзейная палка, белая сарока, Твардоўскі, Стаўр і Гаўр і г.д.» [2, с. 273]. Безумоўна, найлепшым месцам, дзе можна было і выпіць кілішак, і патаньчыць, і аб нечым цікавым даведацца, была карчма. Вобраз акурат такой карчмы ўзнікае ў баладзе Міцкевіча «Пані Твардоўская»:

Jedzą, piją, lulki pałą,
 Tańce, hulanka, swawola:
 Ledwie karczmy nie rozwałą,
 Cha cha, chi chi, hejża, hola! [9, s. 93].

У Міцкевічавай карчме збіраюцца самыя розныя людзі, прадстаўнікі розных прафесій і сацыяльных саслоўяў. Тут і шляхціц Твардоўскі, і нейкі жаўнер, і чыноўнік з суда, і шавец. Канешне, перад намі гарадская карчма і можа нават у кірмашовы дзень, калі кожны мае права следам за панам Твардоўскім сказаць «Hulaj dusza! Hulaj» [9, s. 93].

Гуляць і піць, аднак, можна па-рознаму. І, на жаль, не кожны мужчына ведаў меру пры ўжыванні алкаголю. Хоць п'янства ў беларусаў заўсёды лічылася вялікім грахам і ганьбай, п'яніцы ніколі не пераводзіліся, аб чым сведчаць самыя розныя фальклорныя крыніцы – бытавыя казкі, песні, прыказкі, трапныя выслоўі. Так, напрыклад, існуе цікавы фразеалагізм, які адлюстроўвае стан крайняга ап'янення: «напіцца да чорцікаў» [3, с. 570]. Гэта значыць – да непрытомнасці, да галоўчынацый. Прыгадаем, што і ў баладзе «Пані Твардоўская» перад галоўным героем з'яўляецца чорт. Адкінуўшы ўсе вясёлыя фарбы ў дадзеным вершы, можна прасачыць яго нерамантычную лінію, заснаваную на сумнай рэальнасці. Працытуем радкі балады:

Diablik to był w wódce na dnie,
 Istny Niemiec, sztuczka kusa;
 Skłonił się gościom układnie,
 Zdjął kapelus i dał susa [9, s. 94].

Як бачым, чорт хаваецца не дзе-небудзь, а ў чарцы з гарэлкай, што сведчыць аб негатыўным стаўленні беларусаў да гэтага напою. Існавала нават павер'е, што «узяўшы гарэлку ад чараўніка, можна разам з ёй праглынуць д'ябла, які хаваецца на дне кілішка» [7, с. 122].

Не выпадкова Міцкевіч «апранае» нячысціка і ў нямецкі строй. Ізноў паэт будзе свой твор паводле схемы народнага светасузірання: атаясамліванне нячыстай сілы з прадстаўнікамі нямецкай нацыі было цесна звязана з частымі набегамі на землі Вялікага княства Літоўскага нямецкіх рыцараў. Крывавыя войны, што вяліся стагоддзямі, назаўсёды замацавалі ў свядомасці жыхароў ВКЛ – палякаў, беларусаў і літоўцаў – адмоўны вобраз немца. Акрамя таго сярод беларускага магнатства лічылася, што нямецкае вядзенне гаспадаркі найбольш дасканалое, таму немцаў вельмі часта запрашалі кіраваць маёнткамі і мануфактурамі, дзе ў нечалавечых умовах даводзілася працаваць простым людзям. Усё гэта яшчэ больш замацавала ў свядомасці суайчыннікаў Міцкевіча негатыўныя адносіны да ўсяго нямецкага. Гэта адлюстравана яскрава і ў паэме «Гражына» у «выпадковай» размове двух ліцвінаў, якія ўбачылі пасла крыжакаў:

To jakiś urwisz od psiarni Krzyżaków,
Tuczny, bo pruską krew codziennie chłepce;
O, gdyby nie był nikt tu więcej z warty,
Zaraz by w bagnie skąpał się ten plucha,
Aż pod most pięścią zgiąłbym łeb zadarty [10, s. 12].

Цікавыя народныя асацыяцыі чорта з немцам зафіксаваныя ў этнаграфічных запісах Мікалая Нікіфароўскага і Чэслава Пяткевіча: «як Чорт смалены пабратаўся з панамі ды з немцамі, то па заводу казлом чорным ходзіць толькі ўночы, а ў дзень надзявае панскі храк з хвостом, чырвоны капялюш ды панчохі доўгія, як у жыда <...> Ведама, прыгледзеўся к немцам, як ставілі завод, ды й сам у немца ўкляпаўся [4, с. 87]; «Прымаючы чалавекападобны воблік, нячысцік носіць адзенне нямецкага крою – цесную куртачку, вузкія панталоны, чаравікі з высокімі абцасамі і абавязкова – капялюш, які можа хаваць воблік нячысціка» [5, с. 14]. Вяртаючыся да балады «Пані Твардоўская», можна ўбачыць, што менавіта такі вобраз чорта малюе нам Міцкевіч. Але акрамя ўсяго сказанага вышэй, нямецкае адзенне д'ябла сведчыць і аб некаторых іншых рэальных фактах, што прасочваюцца праз фантастычны змест дадзенага верша. Рэч ідзе аб правілах правядзення беларускіх кірмашоў, па-за якімі замежным купцам гандляваць не дазвалялася. Такім чынам нямецкі касцюм Мефістофеля можа быць ускосным доказам таго, што перад намі хутчэй за ўсё карчма пад час кірмашу.

У беларускім фальклору вобраз горада асацыіруецца таксама пераважна з кірмашом. Яскравым сведчаннем гэтага з'яўляюцца «Матэрыялы», складзеныя і выдадзеныя знакамітым даследчыкам беларускага фальклору Паўлам Шэйнам. У гэтую грунтоўную трохтомную працу ўвайшлі казкі, легенды, паданні, успаміны, духоўныя вершы, прыказкі, загадкі, замовы, анекдоты і нават праклёнствы – усё тое, з чаго складаўся духоўны свет

беларуса. Варта прыгадаць, што да збору «Матэрыялаў» спрычыніліся такія выдатныя фалькларысты XIX стагоддзя, як Адам Багдановіч і згаданы вышэй Мікалай Нікіфароўскі, а таксама настаўнікі, школьнікі, гімназісты, святары, іншыя прадстаўнікі інтэлігенцыі, неабыхавыя да народнай спадчыны.

Сярод згаданых «Матэрыялаў» неаднаразова сустракаецца назва таго ці іншага горада. Тут мы маем даволі вялікія гарады – Мінск, Полацк, Магілёў, Брэст, Вільня, гарады меншыя – Барысаў, Мозыр, Ваўкавыск, гарады аддаленыя – Кіеў, Растоў, Крулевец (сучасны Калінінград) і гарады далёкія, для народнай свядомасці амаль міфічныя – Рым і Ерусалім. Часта горад наогул не мае назвы, становячыся абагульненым, зборным вобразам. Аднак усе гарады, як рэальныя, так і міфічныя, маюць агульныя рысы, паколькі адлюстраваны яны ў святле беларускай ментальнасці і рэчаіснасці. Сярод такіх рыс – атаясамліванне гораду з вялізным рынкам, базарам, кірмашом, дзе можна ўсё купіць, усё прадаць і пра ўсё даведацца. Для прыкладу можна прывесці міфічную казку «Балотныя паны» [8, с. 270 – 271]. Яе сюжэт, праўда, непасрэдна не звязаны з горадам, але апавядальнік у пошуках адказу на свае пытанні прыязджае ў горад Полацк і там, на базары, ад выпадковага суразмоўцы чуе цікавую гісторыю пра балотных паноў.

Гарадское жыццё па-за рынкам было недаступным для большасці беларускіх сялян, схаваным за шчыльнай заслонай таямнічасці і загадкавасці. Затое з-за адсутнасці дастатковай інфармацыі вельмі плённа пачынала працаваць народная фантазія, якая малявала жыццё гаражан самымі нязвыклымі фарбамі і пераважна са змрочна-негатыўным адценнем. Вельмі часта горад паўстае як гняздо граху, дзе пануе распуста, разбэшчанасць, амаральнасць. Так, напрыклад, у бытавой казцы «Майстар, яго жонка і салдат» [8, с. 210 – 213] распавядаецца пра распусную жонку аднаго гараджаніна, якая грашыла з папамі. Раззлаваны муж спланаваў хітрае забойства ўсіх жончыных каханкаў, а яшчэ больш хітрая кабета пры дапамозе найўнага салдата пазбавілася ад трупай.

Акрамя непрыйстойных жанчын і юрлівых папоў горад ў беларускіх казках і паданнях насяляюць самыя разнашэрсныя жулікі, злодзеі і бандыты. Так, у адным з народных апавяданняў расказваецца пра тое, як беднага вясковага чалавека ашукалі ў горадзе Ваўкавыску – адабралі апошняга вала [8, с. 330]. Цікава, што ў дадзеным апавяданні селяніна абакралі не проста гараджане, а «маскалі». Прыгадаем, што маскалямі беларусы называлі вайскоўцаў і прадстаўнікоў рускай нацыі. З апавядання не вынікае, хто канкрэтна зрабіў крыўду селяніну, але ў любым выпадку мы бачым негатыўнае стаўленне беларусаў і да вайскоўцаў, і да выхадцаў з Расіі – як тыповыя жыхары горада, яны ўвасаблялі несумленнасць. У многіх беларускіх казках менавіта салдаты (маскалі) выступаюць у ролі заўзятых злодзеяў. Сюды можна аднесці казку «Хітры злодзея» [8, с. 203 – 206], у якой салдат стаў рабаўніком, але такім зухаватым, што ў фінале цар за яго кемліваць узнагароджае паловай царства. Заўважым, што народная свядомасць можа не толькі асуджаць амаральныя ўчынкі, але і захапляцца імі, калі тыя зроблены віртуозна, па-майстэрску. Дарэчы, у рамансе Міцкевіча «Курганок Марылі» таксама сустракаем вобраз маскалей:

Więcej mię nie znajdziecie,
Choćbyście i szukali,
Nie będę już na świecie,
Przystanę do Moskali,
Żeby mię wraz zabili [9, s. 82].

Невядома, што збіраецца рабіць герой раманса – ці то падавацца ў салдаты, ці то ехаць ў Расію, аднак мэта ў яго адна: знайсці хуткую смерць. Як бачым, вобраз маскаля ў Міцкевіча таксама змешчаны не ў найлепшым кантэкстуальным полі.

У якасці адмоўных персанажаў народных казак і апавяданняў выступаюць таксама габрэі, якія здаўна насялялі беларускія гарады і мястэчкі. Габрэі (жыд) станавіцца ўвасабленнем як хітрасці, так і празмернай глупоты, але заўсёды ён сквапны, хцівы, імкнецца нажыцца за кошт іншых. Так, у казцы «Рыжы і лысы» [8, с. 239 – 241] жыд-карчмар падманным шляхам забірае ў хлопца 200 рублёў у якасці платы за міску шчаўя, а ў казцы «Пан, чалавек і жыд» [8, с. 200] хцівы гаспадар карчмы падмаўляе сумленнага чалавека нажыцца на знойдзеным панскім гадзінніку, але ў выніку атрымлівае 50 бізуноў. Сярод казак, якія высмейваюць глупоту габрэяў, яскравым прыкладам служыць казка «Рабін і цялё» [8, с. 242 – 244]. У ёй аповед вядзецца пра рабіна, які паверыў, што нарадзіў цялё, прычым цялё павінна было ператварыцца ў месію. Адмоўнае стаўленне да габрэяў адлюстравалася і ў некаторых прыказках. Вось адна з іх: «Пану верна не служы, з жыдам дружбы не вядзі, жонцы праўды не кажы, а дзіця чужое не хавай за радное, бо здрадзяць» [8, с. 242].

Непрывабны вобраз прадстаўніка габрэйскай нацыі сустракаем і ў басні Міцкевіча «Блыха і рабін». Абураны тым, што блыха смокча яго кроў, рабін вырашае пакараць шкоднае насякомае. Перад пакараннем гучыць натацыя аб непрыстойных паводзінах блыхі, на што тая адказвае: «A czym żyje rabi?» [9, s. 194].

Варта звярнуць увагу і на іншыя вобразы, звязаныя з так званай «гарадской» тэмай у беларускім фальклоры. Гэта вобразы караля, цара, князя, прынцэсы і іншых высокіх персон, якія даволі часта сустракаюцца ў беларускіх казках, паданнях і духоўных вершах. У параўнанні з іншымі жыхарамі горада, якія рэдка ўяўляюцца беларусам добрымі, каралеўскія асобы надзяляюцца як адмоўнымі, так і станоўчымі рысамі.

Вобраз мудрага, справядлівага манарха нярэдка ўзнікае ў народнай творчасці. Ён звязаны з верай у перамогу добра і грунтуецца на хрысціянскіх традыцыях. Прыкладам можа паслужыць духоўны верш пад назвай «Цмок» [8, с. 600]. У вершы з'яўляецца вобраз добрага цара-хрысціяніна, які дзякуючы малітве выратоўвае сваю дачку. Ёсць шэраг казак, дзе цар (кароль) узнагароджвае простых людзей за кемлівасць і добрыя ўчынкi. Сюды можна аднесці казку «Мужык і цар» [8, с. 200 – 203], у якой чалавек знайшоў кавалак золата і вырашыў падарыць яго цару. Цар у сваю чаргу ўзнагароджвае селяніна, хоць той не просіць ніякай узнагароды. Дарэчы, варта звярнуць увагу на ход думак героя казкі падчас дарагой знаходкі. Працытуем гэты момант: «Дзе мне яго дзец? Аддаць пану? Пан скажа, што я ўкраў. Аддаць жыду? Жыд абмане,

што гэта не золата. Не! Панясу я лепш к цару і дам гасцінца» [8, с. 200 – 201]. Як бачым, і пан, і жыд падаюцца тут традыцыйна не ў лепшым святле. Затое ідэалізуецца вобраз цара. Магчыма, гэта ўплыў літаратуры сентыменталізму, якая распрацоўвала станоўчыя вобразы прадстаўнікоў вышэйшых саслоўяў. Але хутчэй за ўсё пры стварэнні вобразаў добрых манархаў у беларускай народнай свядомасці спрацоўваў сіндром цмянасці: сяляне не маглі ўявіць сабе цара (караля), таму надзялялі яго тымі рысамі, якія хацелі ў ім на самой справе бачыць. Астатнія, «даступныя» вобразы (пана, жыда і іншыя) падаваліся цалкам у рэалістычным плане.

Ёсць, зрэшты, у беларускім фальклоры і багата прыкладаў, дзе вобразы каранаваных асобаў надзяляюцца вельмі заганнымі якасцямі. Прыкладам можа паслужыць духоўны верш «Святая Дарота» [8, с. 606 – 607]. У вершы расказваецца пра жорсткага караля, які здзекуецца з дзяўчыны – доўгі час морыць голадам у турме, варыць у алеі, прымушае хадзіць па бітаму шклу. Нарэшце кароль загадвае слугам адсячы галаву Дароце, але тыя не паспелі выканаць загаду, бо дзяўчына была ўзята ў неба. Напрыканцы верша сцвярджаецца думка аб непазбежнасці пакарання злога караля – святая Дарота яму рыхтуе пекла. Такі самы матыў гучыць і ў духоўным вершы «Пра святую Варвару» [8, с. 597 – 599]. Верш прысвечаны дзяўчыне, якая не захацела стаць каханкай караля і за гэта была жорстка пакарана. Не здолеўшы замарыць Варвару голадам, кароль кліча ката, каб той забіў непакорную дзяўчыну, аднак самога ката забівае маланка (пярун):

Ударыў пярун – і ката не стала,
А Варварына слава па ўсім свеце пала [8, с. 599].

У сувязі з працытаванымі радкамі дарэчным будзе прыгадаць заўвагі, зробленыя Кіркорам наконт адносін беларусаў да згаданай прыроднай з’явы: «і бляск маланкі, і ўдар грому на Беларусі завуць пярунам, калі ж пачынаецца навальніца, беларусы хаваюцца ў хатах, ускрыкваючы: «ай, ай, Пярун заб’е!» Да гэтага часу чутны праклёны: «каб цябе Пярун узяў» [2, с. 267]. Старажытную веру беларусаў у Пяруна, які сваімі стрэламі паўсюль насцігае злых духаў і людзей, выкарыстоўвае і Міцкевіч ў VIII сцэне III часткі драматычнай паэмы «Дзяды». Тут маецца на ўвазе гвалтоўная смерць аднаго з адмоўных персанажаў – Доктара, якога забівае маланкай:

Okolo domu stało dziesięć konduktorów,
A piorun go w ostatnim pokoju wytropił,
Nic nie zepsuł i tylko ruble srebrne stopił;
Srebro leżało w biurku, tuż u głów Doktora,
I zapewne służyło dziś za konduktora [11, s. 248].

Такім чынам, Доктар, як і кат у народным вершы «Пра святую Варвару», памірае не проста ад выпадку, але караецца за свае грахі. Заўважым, што побач з інтэрпрэтацыяй язычніцкага міфа, Міцкевіч уводзіць матыў з міфалогіі хрысціянскай: срэбраныя рублі Доктара – гэта срэбра Юды, здрайцы Хрыста.

Не цяжка здагадацца, што і беларускія духоўныя вершы таксама з'яўляюцца адбіткам розных хрысціянскіх матываў, вобразаў, сюжэтаў, якія прыйшлі з помнікаў еўрапейскай старажытнай літаратуры і замацаваліся ў свядомасці народа.

Сярод беларускіх фальклорных крыніц можна сустрэць не толькі цароў (каралёў)-тыранаў, але і шэраг непрывабных жаночых вобразаў з каронай на галаве. Узяць хоць бы вобраз каралеўны з легенды «Бог узнагароджае працавітых і карае лянівых» [8, с. 407 – 409]. У легендзе каралеўну за яе жорсткасць і гультайства Бог памяняў месцам з працавітай і сумленнай жонкай шаўца-п'яніцы. Надзвычай цікавы вобраз дачкі караля сустракаем таксама ў легендзе «Пра добрага і злага брата, пра святога Юр'я і пра каралеўну-упыра» [8, с. 401 – 407]. У легендзе гаворыцца пра каралеўну, у якую ўвайшоў д'ябал, у выніку чаго тая стала вампірам, пачала з'ядаць людзей, піць іх кроў. Здолеў адчараваць няшчасную ахвяру чорта толькі адзін добры чалавек, якому дапамог у гэтым святы Юры. Падобны матывы, як вядома, выкарыстоўвае і Міцкевіч у баладзе «Люблю я», ствараючы жаночы вобраз упыра, які амаль на сто працэнтаў адпавядае народным уяўленням аб пакутнай душы:

Ledwiem dokończył, aż straszna martwica
Wypływa z bliskich wód toni;
Białe jej szaty, jak śnieg białe lica,
Ognisty wieniec na skroni [9, s. 87].

Адрозніваецца толькі ў баладзе Міцкевіча і беларускай легендзе матывы перамянення дзяўчыны ў вампіра. У легендзе не гаворыцца, чаму каралеўна стала ахвярай д'ябла, а вось у вершы «Люблю я» гераіня пакутуе за сваю чорствасць. Праўда, як сведчаць іншыя фальклорныя крыніцы, чорт не можа прыступіцца да добрага, пабожнага чалавека. Хутчэй за ўсё каралеўна таксама мела вялікія грахі, калі ў яе ўвайшоў злы дух.

У творчасці Міцкевіча мы таксама неаднойчы сустракаем яскравыя, каларытныя вобразы каранаваных персон. Сярод іх ёсць як міфічныя (Мешка, Літавор, Гражына, Туган), так і рэальныя гістарычныя асобы (Міндоўг, Альгерд, Ягайла, Вітаўт). Цікава тое, што паэт-рамантык смела змешвае міф і рэльнасць, гістарычную праўду і фантазію. Менавіта ў гэтым бачыцца найбольш выразнае наследаванне Міцкевічам фальклорнага светабачання і светаадчування. Як і ў народных казках, легендах і паданнях, князі і княгіні ў творах Міцкевіча надзелены самымі рознымі рысамі і якасцямі – і станоўчымі, і адмоўнымі. Між тым усе яны, нават недалёкі Мешка і зайздросны Літавор, не пазбаўлены чалавечнасці, таму заслугоўваюць на спачуванне. Але ёсць у Міцкевіча і такі вобраз, які заўсёды быў са знакам «мінус». Гэта вобраз цара. Цар праз усю творчасць паэта праходзіць як сімвал зла, гвалту, разбурэння, смерці і асацыіруюцца з д'ябэльскім, цёмным пачаткам. У сувязі з гэтым згадваецца апісанне ў III частцы «Дзядоў» царскай сталіцы – горада Пецярбурга, які прадстаўлены не інакш, як промысел сатаны:

U architektów sławne jest przysłowie,
Że ludzi ręką był Rzym budowany,
A Wenecyją stawili bogowie;
Ale kto widział Petersburg, ten powie,
Że budowały go chyba szatany [11, s. 275].

Часам сувязь нячыстай сілы з асобай цара набывае нават жартаўлівае адценне. У духу народнага гумару, напрыклад, гучыць фраза, кінутая Бэльзэбубам іншаму д'яблу:

Łotrze, a znasz mój czyn?
Od Cara zwierzchność mam! [11, s. 194].

Варта падкрэсліць, што ў народнай свядомасці вобразы ворагаў цесна звязаны з вобразамі розных дэманічных істотаў, што якраз і выкарыстоўвае ў сваёй паэзіі Міцкевіч.

Разглядаючы вобразы розных жыхароў горада, мы не звярнулі ўвагу на яшчэ адно саслоўе – на купецтва. Вобраз купца не так часта ўзнікае ў беларускіх фальклорных крыніцах. Гэта звязана, відаць, з тым, што купцы займаліся гандлем пераважна ў далёкіх гарадах і краінах, таму іх інтарэсы рэдка перасякаліся з інтарэсамі сялян. Замежныя ж купцы ўспрымаліся беларускімі сялянамі не як прадстаўнікі дадзенага саслоўя, а як іншаземцы, якія ў простага люду выклікалі калі не варожасць, то ва ўсякім выпадку, пачуццё трывогі. Сустракаецца вобраз купца пераважна ў міфічных казках. У гэтым можна ўбачыць пэўную заканамернасць, звязаную з самім ладам жыцця купецтва. Доўгія вандроўкі ў далёкія краіны служылі повадам для ўзнікнення розных гісторый і любая, нават мізэрная інфармацыя, абрастаючы самымі неверагоднымі домысламі, становілася ўрадлівай глебай для народнай фантазіі. Сярод казак, дзе героем становіцца купец, даволі цікавая казка «Аддай мне, што ў доме невядома» [8, с. 285 – 296]. Гэта гісторыя аб тым, як купец не ведаючы таго, прадаў д'яблу свайго сына. У казцы, дарэчы, ёсць момант, запазычаны, верагодна, Міцкевічам для балады «Тукай». У фальклорнай версіі чорт кажа купцу: «Вынь кавалак скуры, разрэж мезінец і напішы гэта. Так крапчэй будзе» [8, с. 285 – 286]. Тое самае робіць д'ябал і з Тукаем:

Porwał za maleńki palec,
Zasadził nożyk pod skórka
I umoczył we krwi piórko [9, s. 107].

Вобраз купца, у параўнанні з фальклорнымі вобразамі іншых жыхароў горада, не надзяляецца нейкімі канкрэтнымі рысамі, паколькі галоўная ўвага засяроджваецца на яго прыгодах. Найчасцей купец – добры чалавек, які трапляе ў непрыемную сітуацыю. Аб прыязных адносінах беларускіх сялян да купецкага саслоўя сведчыць, напрыклад, казка «Шавец і рыбак» [8, с. 167 – 168], у якой купцы двойчы выручалі беднага чалавека, дорачы яму вялікую суму грошай. Прыкладна ў такім духу будуюцца адносіны да прадстаўнікоў

купецтва і ў аўтара балады «Вяртанне таты». Купец Міцкевіча таксама перажывае непрыйемную прыгоду – трапляе ў лапы да разбойнікаў, аднак малітва дзяцей ратуе яго ад смерці.

Падагульняючы вышэй сказанае, можна зрабіць наступныя высновы:

- вобраз горада і яго жыхароў у беларускай народнай творчасці ўзнікае ў самых розных жанрах: казкі, легенды, падання, духоўнага верша і прыказкі;
- у беларускім фальклоры сустракаюцца як станоўчыя, так і адмоўныя вобразы гаражан, між тым негатыўнае бачанне горада яўна дамінуе над пазітыўным;
- Адам Міцкевіч творча выкарыстаў многія беларускія фальклорныя матывы, стварыў на іх падставе непаўторныя паэтычныя карціны, адводзячы не апошняе месца вобразу горада і яго жыхарам.

Літаратура

- Гуд П. А. Кірмашовы тэатр // Беларуская энцыклапедыя. – Мінск, 1999. – Т.8. – С. 281.
- Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: Литовское и Белорусское Полесье: Репринтное воспроизведение издания 1882 г. – 2-е изд. – Минск: БелЭн, 1994. – 550 с.
- Лепешаў І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. Т. 2. М – Я. – Мінск: БелЭн, 1993. – 607 с.
- Міфы бацькаўшчыны / Уклад. У. А. Васілевіч. – Мінск: БелЭн, 1994. – 109 с.
- Никифоровский Н. Я. Нечистики, свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе. – Витебск: Издатель Н.А. Паньков, 1995. – 85 с.
- Рагойша В. П. Рамантызм // Энцыклапедыя Літаратуры і мастацтва Беларусі: У 6т. – Мінск, 1987. – Т.4. – С. 491 – 494.
- Станкевіч С. Беларускія элементы ў польскай рамантычнай паэзіі // Спадчына. – 1998. – № 6. – С. 100 – 176.
- Шейн П. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-западного края: В 3 т. – СПб: Типография Императорской Академии наук, 1893. – Т.2. – 715 с.
- Mickiewicz A. Dzieła: W XVII t. – Warszawa: Czytelnik, 1998. – Т.I. – 718 s.
- Mickiewicz A. Dzieła: W XVII t. – Warszawa: Czytelnik, 1997. – Т.II. – 352 s.
- Mickiewicz A. Dzieła: W XVII t. – Warszawa: Czytelnik, 1999. – Т.III. – 624 s.

Image of the city in Belarusian folklore and Adam Mickiewicz's early works

Abstract

The article presents the influence of Adam Mickiewicz's works on the development of the romantic movement in Belarusian literature, representatives of which are Jan Barszczewski, Aleksander Rypiński, and Władysław Syrokomla.

In the 19th century, Belarusians would live their lives in the country. The city was visited for the fairs, and the accompanying religious and secular festivals. Countryside inhabitants met with their friends and relatives in inns, drank, and told all kinds of stories, which later appeared on the pages of "high" literature. Mickiewicz's works may serve as an example ("Pani Twardowska", "To lubię", "Dziady").